

אם צריך י"א כדי שיהיה בית דין שאינו שקול

שם. הקשו התוספות בערכין (ט: ד"ה א) מדוע מספיק עשרה, הרי הם נקראים 'בית דין' ואין עושים בית דין שקול וכל דבר התלוי בסבאר צריך הכרעה. והמפרשים כתבו כמה תירוצים לקושיא זו.

א. הרשב"א במגילה (כג: ד"ה ונקטתום) תירץ שהואיל וכאן התורה מנתה רק עשרה כהנים בפרשה (ולא י"א) אין צריך שיהיה בית דין שאינו שקול. והטעם משום שזה רק שומא ואינו כדון ממשקיי. בטורי אבן (סג, ד"ה עשרה) הקשה על דברי הרשב"א ממה ששינוי (לגל ג:) שדיני ממונות בשלשה לדעת רבי יונתן משום שנאמר בפסוק ב' פעמים 'אלהים' ומוסיפים עוד אחד כדי שיהיה בית דין שאינו שקול, והרי גם כאן התורה כתבה 'אלהים' רק פעמיים. ובקהילות יעקב (ס' ג' ד"ה וקא) תירץ את קושיית הטורי אבן, שהואיל ובפדיון נאמר עשרה פעמים כהן בפרשה, משמע רק עשרה, כיון ש'כהן' הוא לשון יחיד, אבל בדיינים נאמר 'אלהים' בלשון רבים, ולכן כיון שאין עושים בית דין שקול מפרשים אנו שהפירוש במה שנאמר שתי פעמים 'אלהים' שהכונה לשלשה דיינים, אבל בפדיון אם נאמר שצריך יותר מעשרה אין זה כמו שכתוב בתורה קיי.

ב. הטורי אבן עצמו תירץ, שהואיל והתורה ריבתה עשרה, צריך שיהיו כל העשרה מסכימים בדעתם ואפילו אחד מעכב, ולא הולכים בזה אחר רוב הדעות, ולכן אין צריך לעשות בית דין נוטה קיי. והוכיח דבריו ממה שמצאנו (ג:) שרבי יאשיה שלומד שצריך ג' דיינים ממה שכתוב ג' פעמים 'אלהים', לא היה צריך לעשות ב"ד נוטה אלא מטעם שיש ק"ו מנפשות, וק"ו זה אינו שייך בהקדש. אך הקשה לפירושו לרבי יונתן שסובר שרק ב' פעמים כתוב 'אלהים' לדרשה, מה המקור שצריך ב"ד נוטה, הרי לא שייך כאן ק"ו, שגם אם נעשה ב"ד נוטה יוכרע הדין עפ"י שניים, אלא ודאי שבכל אופן צריך לעשות ב"ד נוטה.

ג. באבי עזרי (פרקין ס"ח ה"ב) תירץ את קושיית התוספות שרק בדין צריך שיהיה רוב משום שכיון שמצטרפים יחד לבית דין צריך שההכרעה תהיה ברוב ויתקיים בהם 'אחרי רבים להטות', אבל בשומא אין דבר שמצטרף את השמאים, אלא יש גזירת הכתוב שעשרה ישומו וגם אם כל אחד ישלח את שומתו לחוד יועיל, ולכן לא נאמר בהם הדין ללכת אחר הרוב ואפשר לעשות בית דין שקול קיי.

ד. בערך דל על מסכת ערכין (ט: ד"ה א) הקשו תירץ שבשומא יכול להיות שיהיו י"א דעות שכן כל אחד יעריך בסכום אחר ולכן לא יעזור במה שיוסיפו שם עוד אחד, ואינו דומה לדין שיש רק שתי דעות, או חייב או פטור, והאחד הנוסף יכריע.

ה. עוד תירץ בערך דל שודאי שמה שהקפידה התורה שיהיה שם אחד כהן אין זה משום בקיאותו אלא משום קדושתו, ואם כן התשעה שהם בית דין לא שקול יכריעו את השומא, והכהן רק יסכים עמהם קיי.

ו. בשפת אמת בערכין (ט: ד"ה מוסף) תירץ את קושיית התוספות, שכאן אין צריך להוסיף עוד אחד כדי שלא יהיה בית דין שקול, משום שאם חמישה יאמרו כך וחמישה אחרים יאמרו אחרת, נלך אחר החמישה שהכהן בתוכם, ויחשבו כרוב לעומת החמישה ללא הכהן קיי.

ז. במגילה (כג: ד"ה עשרה) תירץ השפת אמת שבאמת עיקר השומא היא בשלשה כמו בשאר פדיונות, והם בית דין שאינו שקול, אלא שיש גזירת הכתוב שיהיה בפני עשרה.

ח. בערוך לנר לקמן (טו. ד"ה נגמלא תשעה) תירץ שכאן לא שייך בית דין שקול משום שהמחיר לא יקבע לפי הרוב אלא לפי המרבה במחיר.

ט. ברמת שמואל במגילה (סג) פירש שבאמת צריך שיהיו שם אחד עשר כדי שיהיה בית דין שאינו שקול, והטעם שכתבה המשנה שם (כג:) רק 'תשעה' וכהן' משום שדין זה נאמר עם שאר הדברים שצריך עשרה בדיוק, אך לעולם צריך אחד עשר קיי.

ק. וכן הקשו התוספות במגילה (כג: ד"ה עשרה) וגשאריו בקושיא. קיא. ובריטב"א (סג ד"ה ונקטתום) הוסיף על תירוצי הרשב"א: 'ושעם הדבר שחיר דבר של שומא הוא ולא שכיח בו שלא יסכימו כולם או רובם לדעה אחת, ואם יחלקו אז מוסיפין עליהם'. קיב. והעיר שכעין תירוצו זה משמע דבריו התוספות בזהב"מ (טו: ד"ה א) שאם אין סתירה למשמעות הכתוב, אפשר להוסיף על המספר. קיג. והוכיח שבפדיון הקדש חמור הדבר, ממה שצריך שיהיה אחד מהם כהן מגזירת הכתוב. וכן תירץ בהגהות הרא"מ הורב"ח בערכין (ט: ד"ה בל"ה ונקטתום), שאם אין העשרה מסכימים מוסיפין עליהם עד שיהיו עשרה שייכמו. וכן תירץ השפת אמת בערכין (ט: ד"ה מוסף ד"ה א) [אנאם במגילה (כג: ד"ה עשרה) מביא השפת אמת תירוצו זה בשם הטורי אבן ותמה עליו]. קיד. ורא"ה גם בשערי רבי שמואל (א"ת ט) שביאר כן הוסיף שכל דין 'רובו ככולו' שייך רק בגוף אחד כמו בשחט בו רוב סימנים שנחשב כאילו שחט כולו, וכן בבית דין שכל הדיינים נחשבים כגוף אחד שכן כולם חלק מהבית דין, אבל כאן אין קשר ביניהם אלא שצריך שיהיו עשרה שישומו. אך הקשה לבסוף מדברי התוספות שכתבו שאף עשרה אלו הם 'בית דין', ואם כן אף בהם שייך רובו ככולו. קטו. וכן תירצו באמתחת בנימין (סג, ד"ה בל"ה ונקטתום), ובאמרי צבי (סג, ד"ה בל"ה ונקטתום). קטז. ובמגילה תירץ השפת אמת (כג: ד"ה עשרה) כעין זה אלא שנקט שהכהן שיהיה ששנים, והוסיף שמוצא לפי זה שעדיף שיהיו רב כנגד אחד וכהן אחד משהיו כולם כהנים שאז יהיה בית דין שקול, ומתקן במקום שיהיה רוב כנגד אחד הדין הפסוק 'וערך הכהן'. קיז. אך

כיצד מכריעים את הדין כשעשרה שמיין את הקרקעות

שם. מביאור השיטות לעיל עולה שיש כמה שיטות במפרשים כיצד להכריע את השומא של העשרה ששמיין את הקרקע:

א. הולכים לפי הרוב. ומצאנו דרכים שונות באיזה אופן הולכים לפי הרוב. דעת הריטב"א ועוד מפרשים שהולכים לפי הרוב מבין העשרה ואם הם שקולים יוסיפו עוד אחד. ולדעת השפת אמת בערכין, אם הם שקולים ילכו לפי התמישה שהכהן הסכים לדעתה. ולדעת השפת אמת במגילה שעיקר השומא היא של שלשה שמאין הולכים לפי רוב מהשלושה. ודעת הערך דל שהשומא היא של תשעה חוץ מהכהן. ודעת הרמת שמואל שצריך רוב מאחד עשר.

ב. הולכים לפי המרבה במחיר. כך דעת הערוך לנר.

ג. צריך שכל העשרה יסכימו לדעה אחת. כך דעת הטורי אבן.

הגמרא מסבירה שמדובר באומר 'דמי עלי' ולא בעבד כנעני

ואדם כיוצא בהן. הגמרא לקמן (טו.) שואלת וכי שייך שאדם יהיה קדוש. ותירץ רבי אבהו שמדובר באדם האומר 'דמי עלי' ששמיין אותו כעבד הנמכר בשוק והואיל ועבד הוקש לקרקע צריך עשרה לשומו כדון שומת קרקע. ובתוספות (סג ד"ה א) הקשו מדוע לא העמדנו בהקדש את עבדו, ותירצו שני תירוצים: א. שלשון המשנה 'אדם' לא משמע שמדובר בעבד קיי. ב. כוונת הגמרא להקשות לדעת רב הסובר בגיטין (לג:) שהמקדש עבדו יצא לחירות קיי. בתוספות במגילה קיי (כג: ד"ה א) תירצו בשם הירושלמי (פ"ד ה"ד) שאין שמין עבד כנעני בעשרה משום שאו"שא מילתא וישמע העבד ויכרת, אלא שמין אותו בשלשה, ובתוספות שם דן אם זהו מעיקר הדין או תקנה מדרבנן קיי. ובתב המשנה למלך (פרקין ס"ח ה"ב) שהרמב"ם לא ביאר מה הדין בעבדים אי צריך עשרה או שמספיק שלשה קיי.

האם קבלת עדות של דיני נפשות עריכה בית דין של עשרים ושלשה

דיני נפשות בעשרים ושלשה. הרמב"ן על התורה (דנ"ס י) הביא את דברי רב סעדיה גאון מדוע נאמר בפסוק 'על פי שנים עדים או שלשה עדים' והרי מספיק שני עדים, אלא הכוונה שהשלשה הם מקבלי עדות מן השנים, והיינו שגם בדיני ממונות וגם בדיני נפשות קבלת העדות תהיה בשלשה. אבל הרמב"ן חולק עליו וסובר שעדות של דיני נפשות תתקבל רק בפני סנהדרין של עשרים ושלשה. והפני יהושע (מס' ס' ד"ה ע"ה) הסכים לדברי רב סעדיה גאון. והקשה במנחת חינוך (מ"ה מסד) שלדעת הרמב"ן משמע שדבר שנידון בשבעים ואחד כמו עיר הנדחת גם קבלת העדות צריכה להיות בבית דין של שבעים ואחד, והרי לענין עיר הנדחת שנינו לקמן (ק"ב) שבתחילה מרביץ להן בתי דינים ומעיינין בדיניהן, ורק אחר כך מעלים אותה לבית דין הגדול, וגומרים דינם והורגים אותם. והרי קבלת העדות לא היתה בבית דין של שבעים ואחד. ותירץ שרק אחר שכבר נקראים 'עיר הנדחת' צריכים בית דין של שבעים ואחד. ובשערי רבי שמואל (א"ת ט) כתב שכל המקור שצריך שבעים ואחד נלמד מהפסוק (דנ"ס י) 'והוצאת את האיש ההוא' וגו' ופסוק זה מדבר כבר בגמר דין, משמע שלעצם הדין לא הצריכה התורה בית דין של שבעים ואחד.

הטעם שלא כלל את רובע ונרבע יחד עם דיני נפשות

דיני נפשות בעשרים ושלשה הרובע והנרבע בעשרים ושלשה. כתב הב"ח (ד"ה דיני) הטעם שלא כלל את רובע ונרבע בכבא אחת ביחד עם 'דיני נפשות', משום שממשך לומר את הראיה מהפסוק שמדבר רק על רובע ונרבע קיי.

ביאור הראיה מהפסוקים

הרובע והנרבע בעשרים ושלשה שנאמר והרגת את האשה ואת הבהמה, ואומר ואת הבהמה תהרגו. רש"י (ד"ה הרובע) פירש שכוונת המשנה

צריך ביאור מדוע כאן המשנה לא כתבה שצריך אחד עשר. קיח. וזכור יצחק (סג ד"ה מוסף) ביאר שאין הכוונה שמילת 'אדם' אינה מתפרשת לעבד, שכן בגיטין (לג:) שנינו ת"ש 'אך כל חרם וגו' מאדם' אלו עבדיו ושפחותיו הכנענים וכו', אלא שאם הכוונה לעבד היתה המשנה כותבת בפירוש הריטב"א (סג ד"ה א) נראה שתירץ מצד הלשון שכתב שלא העמדנו במקדש עבדו, משום שאדם' סתם נקרא רק בן חורין. קיט. וזכור זה כתב המאירי להלן (טו. ד"ה א) שלא העמדנו בעבד כנעני משום שלא היה ברור לגמרא כאן אם המקדש עבדו יוצא לחרות, שיש להסתפק האם כוונתו לומר שיהיה שייך לעם קדוש, או שכוונתו להקדישו ממש. קכ. וכן הביא הריטב"א שם (ד"ה א) קכא. ורא"ה שם בטורי אבן (ד"ה א) שרצה לחלק בין בעל הבית שפודה את עבדו לגובר שפודה מהקדש והאריך בזה. וראה בגורע ביחודה (מס' פסחים פ"א ס"ו) שהביא דברי הירושלמי שבעבד כנעני תיקנו רבנן שיפדו אותו בשלשה ולא בעשרה כדי שלא יכרה, והוכיח מזה שאף שכתבו במשנה שצריך עשרה זהו דין לכתחילה אך בדיעבד גם בשלשה מועיל הפדיון, שאם נאמר שצריך דווקא עשרה אין התירו חכמים משום גזירה לפדותו בשלשה, הרי מן התורה אינו פדוי ונשאר הקדש שאסור להשתמש בו. קכב. והוסיף שמדברי התוספות במגילה שהביאו את הירושלמי שמשם שמספיק שלשה אך מדברי התוספות בסנהדרין נראה שסובר שצריך עשרה. קכג. ובעיקר מה שהוצרך להביא ראיה מהפסוק לרובע, לנרבע, ולשור הנסקל כתב במדבריו הב"ח